

İmam Şâfiî'nin Fıkıh Usulünde Sünnet Vahiy İlişkisi

Ahmet KELEŞ*

Öz Bu makale, İmam Şâfiî'nin Hz. Peygamber'in Sünnetini vahiy olarak kabul etmesi konusunu ele almaktadır. O Sünnetin vahiy olduğunu iddia eder, çünkü Kur'an bunu ifade etmekte ve inananlara da peygambere uymayı emretmektedir. Sünnet, vahiy aracılığıyla Kur'an ayetlerini açıklar. Bu Sünnetin görevidir. Bundan başka Sünnet Kur'an'da "*Hikmet*" olarak da ifade edilmiştir. Hikmet ise vahiydir. Bu durumda Sünnet de vahiy olmaktadır. Özellikle çağdaş âlimler bu konuda İmam Şâfiî'yi eleştirmektedirler. Bu çalışmamız onları ele almakta ve kritik yapmaktadır.

Anahtar kelimeler: Şâfiî, Kur'an, Sünnet, Vahiy, Hadis, İslam Geleneği.

The Relationship of the Sunnah and Revelation in the Methodology of Imam Al Shafi'i in Islamic Jurisprudence

Abstract This article studies on Imam Sâfiî's arguments about Sunnah of the Prophet. According to his argument, the Sunnah of the Prophet is revelation. He claims that it is Quranic order because the Quran orders the believers to obey the Prophet. The Sunnah of the Prophet explains the Quranic verses with revelation. This is mission of the Sunnah. Apart from that the Sunnah is mentioned in the Quran as "*Hikme*", it is revelation. So the Sunnah is revelation. Especially contemporary scholars criticize his argument. We try to answer these critics in this article.

Keywords: Sâfiî, Quran, Sunnah, revelation, Hadith, tradition of Islam.

---

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
ahmetkeles08@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5127-7996
Makale Geliş Tarihi: 09 Kasım 2018. Makale Kabul Tarihi: 14 Kasım 2018.

GİRİŞ

Hiç şüphesiz İmam Şâfiî, kitabî (yazılı) geleneğimizde, kendi görüşlerinin dayandığı metodolojinin temel ilkelerini, yine kendi kalemiyle daha sonraki nesillere miras bırakan nadir âlimlerimizdendir. Erken dönem İslami ilimlerin oluşmasında ve ekolleşmesinde çok büyük payı ve rolü olduğu gibi, nispeten kısa ömründe, hem çağdaşları, hem de kendisinden sonraki nesiller üzerinde derin etkiler bırakmış ve eserleriyle, tabiiilerine olduğu kadar muhaliflerinin tefekkür hayatlarına da ışık tutmuştur. Ehl-i Sünnet geleneğinin baş mimarlarından olmanın yanında, özellikle Fıkıh-Hadis ilişkisinde ve Sünnetin delil ve kaynak değeri konusunda oldukça önemli bir teze sahiptir. Yüz yıllardır tartışılan fikirleri ve görüşleri onun derinliğini ve yetkinliğini göstermeye yeterlidir. Bu çalışmamızda, “*Vahyî*” Sünnetin kaynağı olarak görmesini ve bu çerçevede ona yöneltilen eleştirilerin bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi İslami ilimlerdeki temel referanslarımız; *Kitap, Sünnet, İcma* ve *Kıyas*'tır.¹ Bu asılların her birisinin bizatihi ne anlama geldikleri önemli bir metodolojik konu olduğu gibi, her bir asılın bir birleriyle olan ilişkileri ve hiyerarşik ardışıklıkları da önemlidir. Bu asılların teker teker anlamları ve münasebetleri üzerinde duracak değiliz. Ancak, Hz. Peygamber'in (as) Sünnetinin Kur'an ile olan ayrılmaz ilişkisi ve Sünnette yer alan bilgilerin kaynağının ne olduğu sorunu, zorunlu olarak bu iki delili ve aslı birlikte ele almamızı ve değerlendirmemizi gerekli kılmaktadır. Aşağıda yapacağımız alıntılar ve değerlendirmeler bu çerçevede olacaktır.

1. İMAM ŞÂFİİ'NİN GÖRÜŞLERİNİ OLUŞTURAN KOŞULLAR

Bir fikir adamının veya bir düşüncenin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, hem o fikir adamının, hem de düşüncenin neşet ettiği tarihi ortamı ve çevreyi iyi tespit edip okumak gerekir. Çünkü tabiatı itibarıyla bir kültür mensubu olan insan, tarihsel olarak bu kültürün bir ürünüdür ve hiçbir eylemini ve düşüncesini ondan bağımsız olarak gerçekleştiremez.² Bu itibarla İmam Şâfiî'nin Fıkıh Usulüne ait görüşlerini doğru anlayabilmemiz ve değerlendirebilmemiz de büyük ölçüde onun tarihsel konumunu ve kültürel çevresini bilmemize bağlıdır.

1.1. Şâfiî'nin Yetiştirdiği Kültürel ve Tarihsel Ortam

Hicri ikinci yüzyılın son çeyreğinde ve üçüncü yüzyılın başlarında etkin olan ve eserleriyle dikkatleri çeken İmam Şâfiî İslam geleneğinin ilk referans çerçevesinin ve ekollerin teşekkül ettiği bir dönemde yaşamıştır. Siyasi ve politik hizipleşmelerden, Fikhî ekollerin, *Ehl-i Eser* ve *Ehl-i Rey* itikâdî mezheplerin de *Şia*, *Haricilik*, *Mutezile*, *Mürcie*, *Cebriye* gibi fırkalar halinde ekolleşmesine şahit olmuştur. Hicri ilk iki yüz yılın daha sonraki İslamî tefekkür ve dinî ha-

yat üzerinde derin izlerinin ve tesirinin olduğu bilinen bir gerçektir. Son derece velut bir süreçte yetişen İmam Şâfiî, görüşlerini çok farklı ekollerin en canlı ve bazısının da kurucu imamlarının hayatta oldukları bir ortamda geliştirmiş ve neşretmiştir. Bu nedenle onun *er-Risale*'de yer alan metodolojik fikirleri ve vaz' ettiği ilkeleri son derece önemlidir. Aşağıda okuyacağımız erken döneme ait kısa alıntı bu hususa işaret etmektedir:

“Bilindiği gibi Muhammed İdris eş-Şâfiî değişik kültürel çevrelerde bulunmuştur. O, Sünnetin eski bağlılarının yurdu olan Hicaz'da yetiştiği gibi, ziyaret ettiği Irak'ta da Hanefiler ve Mutezile'yi tanımıştır. Mekkeli Fakih Musa b. Ebi'l-Cârûd bu konuda şunları söylemektedir: “Biz ve Mekkeli arkadaşlarımız, Şâfiî'nin Mekke fakihî İbn Cüreyc'in kitaplarını dört kişiden ve Medine Fikhını İmam Malik b. Enes'ten, keza Irak'taki Ebû Hanife fikhını da öğrencisi Muhammed b. Hasan'dan aldığımızı söyledik. Bundan dolayı onda hem Ehl-i Rey'in hem de Ehl-i Hadis'in ilmi toplanmıştır. O bu birikimde tasarrufta bulunmuş ve usul belirleyip kaideler ortaya koymuştur.” Keza bilinmelidir ki Şâfiî, *er-Risale*'sini arkadaşı Abdurrahman b. Mehdi'nin talebi üzerine gençlik yıllarında Mekke'de yazmıştır. Ancak yenilenmiş ve düzeltilmiş nüshasını H. 199'da Mısır'da tekrar yazmıştır. İbn Cârud İmam Şâfiî'nin konumunu, o günkü İslam Dünyasındaki ekollerin bir sentezi gibi algılamaktadır. Fakat bizce konu bir sentez olmayıp, aksine; Vasil b. Atâ ve Yahyâ b. Ebi Kesir'den yaptığımız nakillerde de görüldüğü gibi, propagandaların ve mezhep çatışmalarının şiddetlendiği çeşitli akım ve grupların ortaya çıktığı hicri ikinci asrın başlarında, hakkında farklı kanaatlerin ortaya çıktığı akılnakil meselesine yeni bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Şâfiî, Ehl-i Rey ve taraftarlarının, din ve ümmete ait sorunlarda pratik aklın hakemliğine koşmalarından ne kadar rahatsız oluyorsa, Hicaz ve Şam fakihlerinin, maruf ve mütedavil olan her şeye Müslümanların bir sünneti olarak yapışmalarından ve onları neredeyse Kur'an ve Sünnet mesabesinde görmelerinden de bir o kadar rahatsızdır.”³

Daha sahabe hayatta iken; “*Bizce Kur'an yeter! Bir de Hadis aktarıp durmayın! Biz Allah'ın Kitap'ında bulduğumuza uyar onun dışında kalanları dikkate almayız.*” şeklinde özetleyebileceğimiz düşüncelere sahip insanlar hızla çoğalmakta ve bu tür görüşler de yaygınlaşmakta idi. Celaleddin es-Süyûtî'nin bu konuya hastettiği kıymetli eseri “*Miftâbu'l-Cenneti Fi'l-İhticâci bi's-Sünneti*” de bize İmam Şâfiî'nin de içinde neşet ettiği İslam Dünyasının o dönem tefekkürüne ait oldukça önemli fotoğraflar vermektedir. İmam Şâfiî'nin yaşamış olduğu İkinci asrın ikinci yarısının sosyo-kültürel yapısını ele almak tabii ki burada bizim amacımız değildir. Ancak, İslami ilimlerin temel referanslarıyla ilgili o günkü ilim çevrelerinde nelerin konuşulduğu ve ne gibi sorunların/problematikğin mevcut olduğu konumuzla doğrudan alakalıdır. Bu alaka nispetinde probleme baktığımızda özetle şunları görebilmekteyiz.

İmam Süyûti'nin aktardığına göre, başta Rafizîler olmak üzere birçok fırka Hz. Peygamber'in ve onun izinde giden Raşit Halifeler ve sahabenin çoğunluğunun oluşturduğu görüşlerden ayrılmışlar ve kabul edilemez fikirleri savunmaya ve yaymaya başlamışlardı. Süyûti'nin Beyhâkî'den naklettiği Ebû Füdâle el-Mekkî'nin rivayetinde sahâbî İmran b. Husayn şefaât konusunda bir hadis naklettiği zaman orada bulunanlardan bir adam ona; "Ey ebû Necîd! Bize, Kur'an'da aslını bulamadığımız hadisleri mi naklediyorsun, diye karşılık vermişti. Bunun üzerine İmran b. Husayn kızgın bir şekilde; "Sen Kur'an'ı okudun mu, diye sormuş, adam da; "Evet", demişti. İmran b. Husayn da; "Peki, sen Kur'an'da Yatsı Namaz'ını dört, Akşam'ı üç ve Sabah Namaz'ını iki, Öğle'yi ve İkinci'yi de dört rekât olarak bulabildin mi?" Adam; "Hayır", deyince İmran b. Husayn; "Peki, bunları kimden aldın, bizden almadın mı? Biz de Rasulullah'tan aldık..."", demişti.⁴

Bizzat İmam Şâfiî'nin karşılaştığı benzer bir durumu nakleden Süyûti şu rivayete yer verir: Bir gün İmam Şâfiî bir hadis nakletmiş ve "*sahibtir*", demişti. Bunun üzerine orada bulunanlardan biri; "Sen de böyle mi düşünüyorsun ey ebû Abdillah," deyince, bunun üzerine İmam Şâfiî kızarak; "Be adam! Sen beni Hıristiyan mı sandın? Sen beni kiliseden çıkarken mi gördün? Sen, benim belime zünnar bağladığımı mı gördün? Hem Rasulullah'tan (as) hadis nakledeyim, hem de o görüşe sahip olmayayım, öyle mi?"⁵

İmam Şâfiî'nin *er-Risale*'de naklettiği şu rivayet, Hz. Peygamber'in Sünnetine karşı olanları eleştirmekte ve bizzat Rasulullah'ın diliyle onları tehdit etmektedir:

*"Sizden birinizi koltuğuna kurulumuş ve benim emrettiğim veya nehyettiğim bir şey kendisine ulaştığında; "biz sadece Kur'an'da bulunduğumuza tabi oluruz", derken bulmuyoruz!"*⁶

Bu türden Hz. Peygamber'in Sünnetine ve Hadislerine karşı oluşan ve gittikçe yaygınlaşan görüşlerin yanında, bir bakıma bu görüşlerin ve kanaatlerin yine Hz. Peygamber'den bir hadise ve asla dayandığını göstermek için yaygınlaştırılan ve bir ilke olarak benimsenen rivayetler de vardı. Bu rivayetlerin ortak mesajı; "*Hadisler Kur'an'a uygun ise alınacak, değilse reddedilecek*", şeklindedir. Süyûti, naklettiği rivayetlerle o dönemin bu konudaki fotoğrafını çekmiş ve bu fotoğraftaki hâkim rengin, altını çizdiğimiz görüşten oluştuğunu göstermiştir. Söz konusu rivayetlere örnek teşkil edecek bir rivayet vermemiz gerekirse şu rivayeti verebiliriz:

Beyhâkî'nin Munkatî' olarak meçhul bir kişiden Hz. Ali'ye ait olarak naklettiği bir hadiste Rasulullah şöyle buyurmuştur:

*"Kuşkusuz benden sonra, benim hadislerimi nakleden raviler çoğalacaktır. Onların rivayet ettikleri hadisleri Kur'an'a arz edin. Şayet ona uygun iseler kabul edin, uygun değilse reddedin."*⁷

Daha birçok farklı versiyonlarını verebileceğimiz bu ve benzeri rivayetleri, asıl konumuzdan uzaklaşmamak için çoğaltmıyoruz. İhtiyaç duyulursa ilgili kaynaklara bakılabilir. Burada bizim altını çizmemiz gereken husus ise şudur: Yukarıda dikkat çektiğimiz iki önemli nokta, İmam Şâfiî'nin yaşadığı tarihsel ve kültürel ortamı tanımamız bakımından çok önemlidir. Bunlardan biri, o devirde Sünnet terk edilerek sadece Kur'an ile yetinmek gibi son derece tehlikeli bir akım giderek yaygınlaşmakta ve taraftar bulmaktaydı. Oysa Sünnet olmadan yaşanabilir bir İslam Dini'nden bahsetmek imkânsız olduğu gibi, böyle bir iddia aynı zamanda saçmalaktır. Fakat böyle bir tehlike fiilen mevcuttu. Diğer de Hz. Peygamber'e (as) ait olarak nakledilen rivayetler, Kur'an'a uymuyor diye reddedilmekte ve Hz. Peygamber'e (as) ait sözlü gelenek, yani Hadisler büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaktaydı.

Bu iki temel problematik, İmam Şâfiî tarafından derinliğine fark edilmiş ve onların çözümünün nasıl mümkün olacağına yönelerek, çözümün ancak usul ile mümkün olacağını görmüş ve ölümsüz eseri *er-Risale*'yi yazmıştır. Eserinde birinci derecede Sünnetsiz bir din algısının imkânsızlığını vurgulayarak Sünneti hak ettiği konuma yerleştirmiş ve bunun usulünü belirlemiştir. İkinci olarak da hemen çoğu muhaliflerinin arkasına sığındıkları; “*Hadis-Kur'an*” uyumu bağlamında oluşan sorunu da Sünnetin ve Hadisin Hz. Peygamber'in mazhar olduğu bir çeşit vahiy olduğu, dolayısıyla Kur'an'dan ayrı görülemediği teziyle çözmeye çalışmıştır. Aşağıda detaylarını vereceğimiz bu görüşleri, özellikle çağımızda çok eleştirilmiştir. Ancak belirtmemiz gerekir ki onun görüşleri ve usulü, Ehl-i Sünnet geleneğinin oluşumunda ve devamında oldukça önemli bir tesir ve role sahiptir.

İmam Şâfiî'nin ve *er-Risale*'nin bu tarihi misyonu ve oynadığı önemli rolü dile getiren şu alıntıya burada yer vermek istiyoruz:

“Fıkıh sahasına gelince burada durum tamamen farklıdır. Bu alanda etkin olan iki temel akımı temsil eden “*rey*” taraftarlarıyla “*hadisî*” savunanlar arasındaki çekişme eğer devam etseydi, çatışmanın şiddeti bir kenara, oluşacak sonuçlar çok büyük tehlike arz edecekti. Tarihsel olarak ortaya çıkan yenilikler hakkında bir şey söyleyebilmek için uydurulan hadislerle (*el-ehâdis-i'l-mevzua*) hadis kurumu giderek devleşiyordu. Öte yandan *rey* de -tabir caizse- tamamen teorik varsayımlar boyutuna ulaşmış çoğu zaman naslardan esinlenmeyi bırakarak salt aklın iyi görmesine (*istihsan*) dayanmaya başlanmıştı. Öyleyse artık bir yandan hadis uydurma işine dur diyecek diğer yandan *rey* kurumunu belli sınırlara riayet etmeye zorlayacak kurallara dayalı bir araştırma yönteminin tesis edilmesi zorunluydu. İşte bu görevi Muhammed b. İdris eş-Şâfiî el-Muttalibî üstlenmiştir.”⁸

Burada, *er-Risale* ile İmam Şâfiî'nin yapmış olduğu hizmetten ve bir “*Fıkıh Metodolojisi*” olarak eserinin ne anlama geldiğinden de kısaca bahsetmeliyiz.

“*Arap-İslam Aklının Oluşumu*” adıyla Türkçeye tercüme edilen kıymetli eserinde Muhammed Âbid el-Câbirî, *er-Risale*'nin İslam bilim ve Hukuk geleneğinde oynadığı önemli rolü o kadar önemser ki, bunu şu ifadelerle dile getirir:

“Şâfî'nin koyduğu “*kuralların*” Arap-İslam aklının oluşumundaki önemi; Descartes'in koyduğu “*Metot kuralları*”nın özeldir Fransız Düşüncesi genelinde de Modern Batı Rasyonalizmi'nin oluşumundaki öneminden hiç de aşağı değildir.”⁹

Erken dönem İslam Hukukunun bu önemli metodolojik gelişimi için Câbirî; “bu şekilde bir metodoloji üzerine kurulu bir hukuk; ne Hammurâbî, ne Yunan, ne Roma, ne Çin, ne de Hindistan'da mevcuttur. Buralarda şüphesiz bir çok hukuk kuralları veya hukuki maddeler vardır, ama bunların hiçbirisi bir metodoloji üzerine kurulu değildir”, demektedir.¹⁰

1.2. İmam Şâfî'nin Sünneti “*Hikmet*” Olarak Anlaması

İmam Şâfî, yukarıda çok özlü bir şekilde resmetmeye çalıştığımız kendi çağına ait temel problemleri çözmek için geliştirdiği usulî ilkelerini mümkün olduğunca Kur'an ile temellendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla hem Sünnetin bağlayıcılığını, hem de vahiy kaynaklı olduğu yönündeki kanaatini Kur'an'a dayandırmıştır. Sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşü için de aynı metodu kullanmış ve bu görüşünü destekleyen ayetlere eserinde yer vermiştir. Bu ayetlerin başında şüphesiz içinde “*Kitap*” ve “*Hikmet*”in yan yana zikredildiği ayetler gelmektedir. Ona göre bu ayetlerle Allah, Hz. Peygamber'i (as) ümmetine “*Kitap*” ile beraber “*Hikmet*” de öğretmekle görevlendirdiği gibi, ayrıca *Kitap* ile beraber “*Hikmet*”i de kendi katından indirdiğini bildirmektedir.¹¹ Ayetlerde zikredilen “*Hikmet*” sözcüğü Sünnet anlamındadır. Çünkü Kur'an, Hz. Peygamber'in (as) ümmetine öğretmekle sorumlu olduğu görevlerini sayarken bu görevler arasında; kendisine indirilen *Kitap*'ın yanında *Hikmeti*, yani Sünneti de saymıştır. İşte buradan hareketle İmam Şâfî, Sünnetin bizzat Allah tarafından peygambere indirilen bir vahiy olduğunu, dolayısıyla Kur'an'ı kabul ettiğimiz ölçüde Hikmeti/Sünneti de kabul etmemiz gerektiğini savunmuştur. Tezini doğrudan doğruya Kur'an ile temellendiren İmam Şâfî, böylece sorunu, kendisine asla itiraz edilemeyecek olan bir kaynakla, yani Kur'an ile çözmeyi hedeflemiştir.¹²

İmam Şâfî Kur'an'da “*Kitap ve Hikmet*” olarak yan yana zikredilen ifadelerdeki *Hikmet* sözcüğü için şöyle demektedir: “Benim dünyamda (kültürümde) yaşayan ve Kur'an'ı bilen âlimlerden işittim ki; *Kitap* Kur'an, *Hikmet* ise Sünnettir.”¹³ Böylece Sünneti, daha başından Kur'an ile temellendirdiği gibi, onu Kur'an ile birlikte indirilen (İnzal edilen) bir vahye de dayandırmış olmaktadır. Bu yaklaşımıyla Şâfî'nin hedeflediği sonuç muhaliflerini Sünneti ihmal etmeleri veya Hadisleri Kur'an'a uymadığı gerekçesiyle reddetmeleri duru-

munda, onları doğrudan doğruya vahiy reddetmek gibi bir sorunla karşı karşıya bırakmaktır. Bu çok yerinde ve mükemmel olarak temellendirilmiş bir tezdır. Onun görüşlerinin Ehl-i Sünnet geleneği için olduğu kadar, muhaliflerinin düşünceleri üzerinde de kalıcı izler bırakmasının nedenini, bu görüşlerin kendi içinde ne denli tutarlı olduklarında ve mantıksal örgülerindeki sağlamlıklarında aramamız gerekir.

Burada şimdilik şunu söyleyebiliriz: İmam Şâfiî, çağındaki sorunları fark etmiş ve onlara kalıcı çözümler bulmak için tezler geliştirmiştir. Bunların içinde yer alan en önemli tezi de Sünnetin vahiy kaynaklı olmasıdır. Bu kanaatine delil olarak *er-Risale*'de naklettiği bir rivayeti de burada nakletmek istiyoruz. Rivayet şöyledir:

“*Şüphesiz Rubu'l-Emin (Cebrail) ruhuma; kimsenin rızıkını tamamlamadan ölmeyeceğini ilham etmiştir. O halde rızıkınızı güzel isteyiniz.*”¹⁴

er-Risale'ye yaptığı çok değerli tahkikiyle büyük bir hizmet ifa etmiş olan Ahmet Şakir, yukarıda naklettiğimiz rivayetin dip notunda, aynı anlamdaki farklı rivayetleri de vermiştir. Bununla müellif, söz konusu rivayetler farklı lafızlara sahip olsalar da anlam ve muhteva olarak aynı hususa işaret etmiş olmaları itibarıyla İmam Şâfiî'nin görüşünü desteklediklerini belirtmek istemiştir.¹⁵

2. SÜNNET–VAHİY İLİŞKİSİ

İmam Şâfiî'nin yetiştiği ortam ve tarihi koşullar çerçevesinde onun görüşlerinin nasıl oluştuğunu kısaca göstermeye çalıştık. O, Sünneti vahiyle irtibatlandırmış ve görüşlerini ve usulünü bunun üzerine bina etmiştir. Biz bu başlık altında, özellikle onun *er-Risale*'de yer alan görüşleri çerçevesinde konuyu ele almaya çalışacağız.

İmam Şâfiî eserine “*el-Beyân*”ın tanımını ile başlar. Onu, adeta usulünün en temel kavramlarından biri olarak ele alır. Bir taraftan *el-Beyân* ile konu açıklamalarını kasteder, diğer taraftan da temel ilkeleri kasteder ki bu temel ilkelere birçok teferruat doğacaktır.¹⁶ Çağımızın önemli İslam Kültürü araştırmacılarından olan Muhammed Âbid el-Câbirî bu kavramı, yani “*Beyân*”ı erken dönem İslam kültürünün oluşmasına neden olan bir epistemolojinin adı, *er-Risale*'yi de *Beyânî Epistemoloji*nin temel referansı olarak kabul eder.¹⁷ Aslında bu kavram aşağıda da üzerinde duracağımız gibi İmam Şâfiî tarafından; tüm Kur'anî mesajın açıklanması anlamında genel, Hz. Peygamber'in, Kur'an'ın onun açıklamasına bıraktığı hususları açıklaması anlamında da özel anlamıyla kullanılmıştır, diyebiliriz.

İşte bu temellendirme İmam Şâfiî'yi dinî nassları nasıl anladığını açıklamaya ve usulünü belirlemeye yöneltmiştir. Bu usulî ilkeler onun için o kadar

önemlidirler ki sıklıkla *er-Risale*'de tekrara edilirler. Şimdi bu konuyla ilgili görüşlerini kısaca aktarmaya geçebiliriz.

2.1. Sünnet-Kur'an İlişkisi

Sünnetin vahiy kaynaklı olduğu hususundaki görüşlerine geçmeden önce, İmam Şâfi'nin Sünneti Kur'an ile birlikte nasıl anlıyor ve onu Kur'an'ın yanında nasıl konumlandırıyor ona bakmamız gerekir. Öncelikle İmam, Kur'an'ın mesajlarını sınıflandırmakla işe başlamaktadır. Ona göre Kur'an mesajında öyle hükümler vardır ki son derece açıktırlar. Bu mesajların başka her hangi bir açıklamaya (*Beyana*) ihtiyaçları yoktur. Bu tür mesajlar için Sünnetin fonksiyonu onları aynı şekilde uygulamaktır. Ancak Kur'an'da öyle de mesajlar vardır ki onlar, bir açıklayıcıya ve açıklamaya ihtiyaç duyarlar. Mücmel olarak indirilen bu mesajlar ile Allah'ın neyi murat ettiği açıklanmalıdır. İşte bu tür mesajlar için açıklayıcı Hz. Peygamber (as), açıklama da Sünnettir. İmam Şâfi, Allah'ın Kitap'ında yer verdiği mesajlarını bilerek ve kasten bu şekilde çeşitli özelliklerde indirdiğini ve bu vesileyle Sünneti öne çıkarmak istediğini söyler. Bu göreviyle Sünnet, Kur'an'ın açıklanmaya muhtaç olan mesajlarını açıklar ve böylece Müslümanlar da o mesajlardaki Allah'ın muradını anlamış olurlar.¹⁸

Burada, *er-Risale*'de dikkatimizi çeken ve altını önemle çizmemiz gereken bir hususa daha işaret etmemiz gerekmektedir. Bu da İmam'ın *er-Risale*'de kullandığı üslup ve konuyla ilgili ibarelerin lafzıdır. Bizce onun Sünnetin kaynağını vahiy olarak kabul etmesi hususundaki en belirgin tavrı işte bu lafız ve ifade tarzında ortaya çıkmaktadır. Bu lafız şudur: “*Beyyenehu alâ lisâni Rasulihî*”, yani, “*bunu* (açıklanmaya ihtiyacı olan hususu) *Allah, Peygamberinin lisanzıyla/ diliyle açıklamıştır.*”

“*Beyyenehu*” lafzındaki fiilin *Faili* Allah'tır. Yani, Allah Kitap'ında açıklanmaya muhtaç mesajlar indirmektedir ve onların açıklanmasını da peygamber'ine bırakmaktadır. Bu durumu İmam Şâfi öyle bir metinle, öyle bir ifade tarzı ile dile getirmektedir ki açıklamayı Hz. Peygamber yapmaktadır ama açıklamanın bizatihi kendisi Allah'a aittir. Resulün dili sadece aracıdır. Çünkü İmamın ibaresi; “*Resüliin diliyle Allah açıklamaktadır*”, şeklindedir. İbareden de anlaşılacağı gibi imam, kanaatini *er-Risale* metnine açıkça yansıtmıştır.¹⁹

2.2. Kur'an “Sünnete Tabi Olmayı” Emretmektedir

İmam Şâfi Sünneti, Kur'an'ın açıklanmaya muhtaç mesajları için Hz. Peygamber (as) tarafından, peygamberlik görevinin bir gereği olarak yaptığı açıklamalar ve uygulamalar olarak görür. Bunun yanında ayrıca Sünnet, Kur'an'ın herhangi bir hüküm getirmediği durumlarda da hüküm koyar. İmam Şâfi açısından bu konuda hiç bir sıkıntı yoktur. Çünkü ona göre Kur'an'ın bir hüküm getirmesiyle, Allah'ın Sünnet aracılığıyla bir hüküm

koyması arasında bir fark yoktur. Ne hükmün geçerliliği bakımından, ne de sabit olması açısından... Bu hususu da İmam Şâfiî *er-Risale*'de Kur'an'da sıklıkla zikredilen; “*Allah'a ve Resulüne itaat ediniz*”,²⁰ ayetleriyle temellendirdiği gibi, ayrıca o; “*Resule itaat eden kimse, Allah'a itaat etmiş ve Resulden alan Allah'tan almıştır*”, şeklinde bir ilkeyi de usul olarak benimsemiştir.²¹ Bu husustaki şu açıklaması konumuz bakımından önemlidir:

“Bir kısmı da Kitap'ta olmayıp peygamberin Sünnetiyle açıkladıklarıdır. Bütün bunlar Allah'ın Kitap'ındaki açıklamalarıdır. Allah'ın Kitap'ındaki farzların kabul edilmesi, Resulün Sünnetinin de kabul edilmesini zorunlu kılar. Çünkü Allah, Resulüne itaati farz kılmıştır. Kim Resulden bir emir alırsa, Allah'tan almış gibidir. Zira Allah ona itaati farz kılmış ve bu itaati kendisine itaat mesabesinde kabul etmiştir.”²²

İmam Şâfiî'nin usulündeki mantığa göre Sünnet, Allah'ın kendisine inananlardan uymalarını, tabi olmalarını istediği bir farz ve zorunluluktur. İmam'a göre Allah mademki peygamberine böyle bir görev vermiştir, onu bu görevinde kendi haline terk etmeyecek, yapacağı açıklamalarda onu destekleyecek, bilgilendirecek ve doğruya isabet etmesini sağlayacaktır. Çünkü ayette; “*Şüphesiz sen doğru yola hidayet edersin*”, buyrulmuştur.²³ Bir de Sünnetin Kur'an'da zikredilen “*Hikmet*” olduğu konusundaki görüşünü dikkate aldığımızda, İmam Şâfiî'nin Sünneti neden vahiy kaynaklı gördüğünü ve bu görüşünü nasıl temellendirdiğini daha iyi anlamış oluruz.

2.3. Nesih Bağlamında Sünnet-Vahiy İlişkisi

İmam Şâfiî'nin, Sünnetin kaynağının vahiy olması konusundaki görüşlerini doğru anlayabilmek için, onun “*Nesih*” konusuyla ilgili görüşlerini mutlaka dikkate almak gerekir. Çünkü konu doğrudan nesihle ilişkilidir. *Er-Risale*'de çok geniş olarak ele alınan konunun en temel prensibi; “*ancak denk olanlar birbirlerini neshedebilirler*”, ilkesidir. İmam eserinin genelinde bu ilkeye sadık kalmış ve asla onunla çelişecek bir görüşte bulunmamıştır. Aşağıda ele aldığımızda da görüleceği üzere, İmam Şâfiî en çok Kur'an'ın Sünneti neshedip etmeyeceği hususundaki görüşlerinde eleştirilmiş ve çelişkiye düştüğü iddia edilmiştir. Bize göre imam, *er-Risale*'de belirlediği ilkelerinde çelişkiye düşmediği gibi eser bir bütün olarak dikkatlice okunduğunda, iddia edilenin tam aksine her zaman tutarlı olduğu ve ilkesel bütünlüğünü koruduğu görülecektir.

“*Ancak Kitap Kitap'ı, Sünnet de Sünnet'i nesheder.*” Sünnet, Kitap'ı neshedemez çünkü ona tabiidir. Tabi olan tabi olduğu asıl ile denk değildir. Bu nedenle de Sünnetin Kur'an'ı neshi söz konusu değildir. Şâfiî eserinin hiçbir yerinde Sünnet aynı Kur'an gibi vahiydir demez. O elbette Kur'an ile Sünnetin vahiy olmak bakımından aralarında bir mahiyet farkının bulunduğu ve hiyerarşik olarak Kur'an vahyinin asıl, Sünnetin ise ona tabii bir konumda olduğunun farkındadır ve bunu sık sık da ifade eder.²⁴

Onun usulünde Sünnet, Kur'an ile Hikmet'in yan yana ama birbirinden mahiyet olarak farklı olarak durduğu gibi durmaktadır. Yine onun anlayışında Sünnet, Kur'an'ın ona tanıdığı bir alanı doldurmak, ama Allah'ın muradı ve izniyle doldurmak durumundadır. Bu hususta İmam'ın demek istediğini, “*Sünneti de ancak Sünnet nesheder*” ifadesini inceleyerek daha iyi anlayabiliriz. Ona göre Sünnet sadece Hz. Peygamber'e mahsus ve Allah'ın diğer kullarından hiç birisini bu hususta Resulüne denk kılmadığı bir mazhariyettir. Bu mazhariyette ona denk kimse yok ki onun ameli veya sözleri peygamberin Sünnetini neshedebilsin. Buradan da anlaşılacağı gibi İmam, neshin ancak denklikle mümkün olduğu ilkesinde ısrar etmektedir. Kur'an ancak kendinse denktir ve onu yine ancak kendisi nesheder. Sünnet de kendisine denktir ve onu da ancak kendisi nesheder.²⁵

Şimdi tam da burada sorulması ve cevaplanması gereken bir soru vardır: “*Peki, Kur'an Sünneti nesheder mi?*” Bu soru, konumuz bakımından son derece önemlidir ve problematiktir. Çünkü burada şöyle bir sorun alanı vardır: Kur'an derece bakımından Sünnetten üstün olduğuna göre, üst olan altı, asıl olan da ferî neshetmelidir. Ayrıca, şayet Sünnet de vahiy ise vahiy olanlar nasıl birbirlerini neshedemezler? İmam Şâfi'i'yi çelişkiye düşmekle itham edenler de tam bu soruyu sormaktadırlar: “*Madem Sünnet vahiy ise neden Kur'an vahiyi Sünnet vahiyini neshedemesin? Her ikisi de aynı asla ait değiller mi?*” diye sormaktadırlar.

İmam Şâfi'i, problemin tamamen farkındadır ve *er-Risale'*de bu soruyu bizzat kendisi sorar ve cevaplandırır.

“Eğer Sünnet Kur'an ile nesh olur mu diye sorulursa deriz ki; bu durumda Hz. Peygamber'in, sonraki bir Sünneti ile önceki bir Sünnetinin neshedildiğini söylemiş, açıklamış olması gerekir. *Ta ki, insanlar bilsinler ki ancak denk olanlar bir birlerini neshedebilirler.*”²⁶

Sonra İmam bu diyalogu devam ettiriyor ve şöyle soruyor:

“Peki, bu konudaki delilin nedir?”

Aslında bu konudaki delilim benim konuyla ilgili yapmış olduğum açıklamalarımdır. Sünnet, Allah'ın mücmel olan ile muradını, âmm olanı ve hâss olanı Allah adına açıklamıştır. O, yani Sünnet, asla Allah'ın hükmünden başka bir şey getirmez, söylemez. Şayet Allah, Sünnetin getirdiği bir hükmü neshedecekse bunu ancak yine Sünnetle yapar.”²⁷

Şâfi'i burada konuyu o kadar net olarak ortaya koyar ki bu durum, onun *er-Risale'*de belirlediği ilkelerinde ne kadar yetkin, ne kadar rafine bir görüş ve fikre sahip olduğunun da açık bir göstergesidir. Çünkü sorular gayet açık iken, yani basitçe; *Kur'an Sünneti nesheder mi*, diye soruluyorken, cevaplar sanki polemik yapılıyor ve kaçamak cevaplar veriliyor intibahı uyandırmaktadır.

Oysaki İmam hem soruyu çok iyi anlıyor, hem de ne cevap verdiğinin tamamen farkındadır. Ancak o, verdiği cevabı muhatabın tam olarak anlamadığının da farkındadır. Bunun için sıklıkla temel ilkesini; “*ancak denk olanların birbirlerini neshedebileceğini*” tekrarlamaktadır.

Biz konuyu biraz daha anlaşılır kılabilmek için şu açıklamayı yapabiliriz: İmam Şâfiî, sorduğu soru ve verdiği cevapta, konuyla ilgili kendisini eleştirenlere diyor ki; Allah peygamber’ine Sünnet olarak ifa etmesi gereken bir alan ayırmıştır. Sünnet de bu alanı doldurmuştur. Şayet bir nesih durumu söz konusu ise Allah bunu Kur’an ile değil, yine Sünnet ile gerçekleştirir. Neshi yine vahiy yapmış olur ama kendi denkliği içinde, yani Sünnet olarak... Bunun için İmam, nesih durumunu Hz. Peygamber’in açıklayacağı hususunda ısrar ediyor ve Sünnet şayet neshedilecekse, bunun için bir Kur’an vahyine ihtiyacın olmadığını, Sünneti yine Sünnetin kendisinin neshedeceğini söylemektedir. Böyle bir durumda Sünnet, neshedilen önceki Sünneti de açıklayarak nesih durumunu belirtir. Sonuç olarak Şâfiî, konuyla ilgili koyduğu prensibe sadık kalmakta ve muhataplarından adeta kendisini anlamaya çaba sarf etmelerini istemektedir. Yani bir anlamda; “*neden illa Kur’an ile Sünnetin birbirlerini neshinde ısrar edip oraya takılı kalıyorsunuz, Sünnet kendisi de vahiy olduğundan onun neshi de yine Allah tarafından gerçekleşmiş olmuyor mu? İşte bu noktayı ve üzerinde ısrar ettiğim nüansı görebilerseniz, ne demek istediğimi daha iyi anlarsınız*”, demek istemektedir.

3. İMAM ŞÂFİİ’YE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız görüşleri, özellikle çağımızda; İslam Geleneğinin ana çizgisini oluşturan Ehl-i Sünnet üzerindeki olumsuz etkisi (öyle düşünenler açısından), ve Sünneti vahiy kaynaklı olarak kabul etmesi yönüyle eleştirilmektedir. Kimi çağdaş âlimlerce o, İslam Düşüncesinde aklın önünü kesmiş ve aklın alanını daraltmıştır. Bu, onun geleneğe yaptığı en önemli olumsuz etkidir. Ayrıca Hadis ve Sünneti de Kur’an mertebesine çıkararak neredeyse dini olan her şeyi vahye indirgemıştır. Aşağıda daha detaylı olarak ele alacağımız eleştirilerin özü bunlardır.

George Makdisî, Şâfiî’nin Sünneti vahiy kabul etmesini şu şekilde eleştirmektedir:

“Elinizdeki bu çalışmada ben, Şâfiî’nin *er-Risale*’sini yazmasındaki ana saik olarak gördüğüm hususu ele alarak şunu göstermeye çalışacağım: Hz. Peygamber’in Sünnetini Kur’an düzeyine çıkarmak ve kıyasın kullanımını kesin ölçülerle sınırlamak suretiyle Şâfiî’nin maksadı, ehl-i kelim diye adlandırdığı ve kendisinin düşmanı gördüğü akılcı Mutezile ile özdeşleşip iyice müesses

hale gelmiş bulunan diğere bir ilme yani Kelam'a karşı gelenekçilik tarafından bir panzehir olarak kullanılabilcek bir ilim vazetmekti.”²⁸

Makdisî'nin eleştirisinde yer alan Sünneti Kur'an düzeyine çıkarmak ve Kıyas'ın önünü kesmek iddiaları, *er-Risale*'ye ait metinlerden asla çıkarılamayacak bir eleştiridir. Yukarıda da göstermeye çalıştığımız gibi geleneğimizde genel kabul gören delillerin hiyerarşisini en net şekilde ifade etme onuru (yazılı metin olarak) İmam Şâfi'ye aittir. O, Sünneti Kur'an'a tabi olmakla tanımlayıp, değer ve bağlayıcılığını Kur'an'ın Resule itaat emrinden aldığını defaatle söylerken, nasıl olur da Sünneti Kur'an düzeyine çıkarmakla suçlanabilir?

Nesih konusunda denklik şartını ararken de ifade ettiğı gibi, “*Sünneti Sünnet nesheder*”, demiştir. Buradan nasıl bir Kur'an Sünnet eşdeğerliliğı çıkarılabilir? Makdisî'nin bu eleştirisini kabul edilebilir bulmadığımızı söylemeliyiz. Ayrıca İmam Şâfi, “*Hız. Peygamber'e mahlûkattan hiç kimse denk değildir*”, prensibiyle o Kıyasın önünü kesmiyor. Çünkü Kıyas ile ulaşılan sonuç Sünnet'in alternatifi değil ki böyle bir kaygı taşısın! Yine Makdisî'nin “*Geleneçiler*” tanımlamasıyla yaptığı eleştirisini de kabul etmek mümkün görünmüyor. Çünkü gelenekçilik vs. şeklindeki kavramlar modern zamanlara aittir. İmam Şâfi'yi bu tür bir kaygıya sahipmiş gibi anlamak doğru değildir.

Makdisî ile aynı görüşleri paylaşan ve aynı zamanda *er-Risale*'nin tam anlamıyla bir hukuk metodolojisi olmadığını iddia eden Wael B. Hallak, İmam Şâfi'nin *er-Risale*'de yapmak istediğinin; Hadisi ve Sünneti Kur'an ile birlikte bağlayıcı bir kaynak otorite haline getirmek olduğunu, söyler. Hatta Hallak'a göre *er-Risale* tam bir Hadis kaynağı ve çalışmasıdır. Çünkü eserin büyük bir kısmı Hadis ve Sünnete ayrılmıştır. Şâfi'nin metodoloji olarak tespit ettiğı ilkelere, temelde vahye, yani Kur'an ile Sünnetin bağlayıcılığına dayandığını ifade eder.²⁹

Hallak'ın eleştiri olarak ifade ettiğı hususlar bizim bu çalışmamızda ortaya koymak istediğimiz noktalar ile örtüşmektedir. Şâfi'nin eserindeki görüşlere katılmayıp onu eleştirmek ile onun görüşlerinin kendi içinde tutarlı olup olmadığını söylemek birbirinden farklıdır. Yukarıda da işaret edildiğı üzere İmam Şâfi, kendi döneminde şahit olduğu bir tehlikenin, (bu tehlike Hadis ve Sünnetin İslami tefekkürden ve anlayıştan çıkarılmasıdır) önlenmesini istemiştir. Bunun için ortaya koyduğu eserindeki ilkeleri Kur'an ile temellendirmiş ve konuyla ilgili hadisleri de delil sayarak, hem görüşünün desteklenmesini arzulamış, hem de hadislerin de delil olduğunu fiili olarak göstermek istemiştir. Bunu Hallak da kabul eder ve şöyle der:

“Şimdi bizim gördüğümüz ve aslında Orta Çağ Müslümanlarının da farkında oldukları gibi Şâfi'nin başarısı, daha çok onun, Allah ve daha özel olarak da

peygamberin hukukun nihai kaynakları olduğu şeklindeki esnek iddiasında yatmaktadır.”³⁰

Şâfiî'yi, Sünneti vahiy kabul etmesi ve dini nassların alanını gereğinden fazla genişletmiş olmakla suçlayan Nasır Hamid Ebû Zeyd, Şâfiî'nin Kur'an'ın dili ile ilgili görüşlerini de “*Arap*” ırkçılığına bağlamaktadır. ³¹ Ebû Zeyd'e benzer görüşlerine yer verdiği makalesinde Osman Taştan ise İmam Şâfiî'yi, “*merkezileştirme*” politikasının bir sonucu olarak Sünnete bu değeri atfettiğini söylemektedir:

“Merkezleşmeye yönelik olarak Şâfiî'nin Sünneti vahiy ürünü olarak niteleyip Kur'an ile benzer bir teşri-i konumda yorumlaması tarihe nüfuz etti ve hemen olmasa bile bilahare Hanefi ekolünde de yankılandı.”³²

Şâfiî'nin Sünneti vahiy kaynaklı olarak temellendirmesi ya çağdaş paradigmalardan hareketle bakıldığı veya bizzat Şâfiî'nin konuya ilişkin beyanları onun kastettiği anlamlarıyla anlaşılmadığı için doğru değerlendirilemediği kanaatindeyiz. Bu türden klasik kaynakları çağdaş, özellikle de ideolojik kavramlar ile okumak ve değerlendirmek doğru bir anlama yöntemi değildir. Çünkü o metinlerde yer alan kavramları kendi tarihlerindeki anlamlarıyla anlamak ve değerlendirmek gerekir. Bugün kullandığımız ve anladığımız manalarıyla değil. Bu itibarla İmam Şâfiî'nin yer yer Arapça'ya yaptığı vurgular ve atfettiği değerden hareketle onu, ancak 19. yüz yılda ulus devlet söylemleriyle tebarüz etmiş olan “*ırkçılık*” kavramına sokup da bir “*Arap Milliyetçiliği*” ta-kıntısının olduğunu varsaymak, İmam Şâfiî'ye yapılabilecek en büyük haksızlık olur. Nasır Hamid Ebû Zeyd'in yaklaşımını bu açıdan kabul etmemiz söz konusu olamaz. Osman Taştan'ın aynı kategoride değerlendirebileceği-miz “*Merkezijetçi*” tanımlaması da böyledir.

İmam Şâfiî'nin kaygısı açıktır: Din, Kur'an ile onun açılımı, beyanı ve pratiği olan Sünnetten oluşmaktadır. Allah, nasıl Kitap'ını koruyarak indirmiş ve kullarını ona uymakla sorumlu tutmuşsa, aynı şekilde o Kitap'ın açıklanmasını da korumuş ve peygamberine itaati farz kılmıştır. Bu kadar açık bir tezi, Sünneti de Kur'an düzeyine çıkarttı, Kur'an nasslarına bir de Sünneti ekledi şeklinde yorumlamak veya anlamak, ancak İmam Şâfiî'ye karşı sahip olunan bir ön yargı ile mümkündür. Konuyla ilgili eleştirilerin genelinde böyle bir önyargının olduğunu söylemek yerinde olur diye düşünüyoruz.

Şüphesiz İmam Şâfiî'nin *er-Risale*'deki Hadis ve Sünnet ile ilgili görüşlerine en ciddi ve sert eleştiri, yukarıda bazı iktibaslar yaptığımız makalelerin yer aldığı eserin sahibi M. Hayri Kırbaşoğlu'ndan gelmektedir. “*Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*” adlı eserindeki kendisine ait makalenin giriş paragrafında, Şâfiî'nin *er-Risale*'yi yazmasındaki maksadını şöyle ifade etmektedir:

“*er-Risale*’nin yazılışındaki amaç, genel olarak nassların hâkimiyetini sağlayıp, dinde aklın faaliyet alanını alabildiğine daraltmak ise de, bu genel amaç içerisinde hadislerin savunulması çok önemli bir yer işgal etmektedir.”³³

Kırbaşoğlu’nun konuyla ilgili görüşleri üzerinde aşağıda detaylı olarak duracağız, ancak burada hemen belirtmeliyiz ki, İmam Şâfiî’nin dinde “*aklın alanı*”nı daraltmak gibi doğrudan ve günümüzde bu kavramın taşıdığı anlamda bir kaygısının olduğunu söylemek zordur. Onun asıl kaygısı, makalemizin girişinde de belirttiğimiz üzere, İslam Dini’nin kendine özgü aslı kaynaklarının doğru olarak anlaşılmasıdır. Bunun için gerekli olan metodolojik ilkeleri çıkarmak istemesi ve Sünneti de bu çerçevede konumlandırması bu amaca yöneliktir. Keza Sünnetin sözlü taşıyıcı formları olarak Hadislerden ve onlarla nasıl istidlal edileceğinden bahsetmesi de gerekli ve yerindedir. Bu ifade ettiğimiz hususlar elbette İmam Şâfiî ile aynı görüşte olmayı gerektirmez. Bununla birlikte şu hususun da altını çizmeliyiz ki imam ile ayrı görüşte olmakla, onun kendisine özgü ifadelerini kendi perspektifimizden okuyup anlayarak onu reddetmeyi de birbirine karıştırmamak gerekir.

Kırbaşoğlu, söz konusu eserinde yer alan bir başka makalesinde, “*er-Risale’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi*”, İmam Şâfiî’nin Sünnet anlayışını ve Sünneti Kur’an’la temellendirmek için zikrettiği ayetleri yorumlama tarzını kabul edilemez bularak eleştirmektedir. Özellikle de Kur’an’da geçen “*Hikmet*” sözcüğünü Sünnet olarak anlamasını aşırı bir yorum ve tevil olarak değerlendirir. Bu eleştirilere detaylı bir şekilde değinmek bu makalenin hacmini ve amacını aşar. Bu nedenle, sadece iktibas edeceğimiz bir alıntı üzerinde duracağız ve onun üzerinden görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.³⁴

Önce genel bir değerlendirme olarak şu hususu belirtmemiz gerekir: İmam Şâfiî’nin yorumlarını beğenmemek ve farklı gerekçelerle yine farklı yorumlar yapmak elbette mümkündür. Nitekim geleneğimiz bu tür yorum örnekleriyle doludur. Ancak hiçbir zaman unutmamalıyız ki bizim yaptığımız da sonuçta bir yorumdur. Yorumun yoruma üstünlüğünü, diğer bir ifadeyle; hangi yorumun doğru, hangisinin yanlış olduğunu belirleyecek kesin bir ölçüt, özellikle sosyal bilimlerde alanında, maalesef henüz bulunamamıştır.³⁵ Bu nedenle, her hangi bir yorumu, yine bir yorumla eleştirirken daha dikkatli ve ihtiyatlı olmak her zaman daha bilimsel bir tavrıdır, diye düşünüyoruz.

Kırbaşoğlu, Şâfiî’nin Sünnet anlayışını eleştirirken bizim de konumuz bakımında üzerinde durmamızı gerektiren, Kur’an ve Sünnetin birbirlerini neshetmesi konusuna ağırlık vermektedir. Bu bağlamda müellif, İmam Şâfiî’yi, hem Sünneti vahiy saymak, hem de Kur’an’ın Sünneti neshinden kaçmak gibi bilinçli bir kaçamak anlayışa sahip olmakla eleştirir. Şimdi bu konudaki görüşlerini aktarmak istiyoruz:

“Benzer bir durum da Sünnetin neshi hususunda söz konusudur. Şâfiî'ye göre Kur'an'ı nasıl sadece Kur'an neshederse, Sünneti de sadece Sünnet neshedebilir. Burada da az öncekine benzer bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Kur'an da Sünnet de vahiy ise, Kur'an'ın Sünneti neshetmesi niçin mümkün olmasın? Aslında bu durum son derece açık olduğu halde Şâfiî dolambaçlı yollara sapmakta ve meseleyi şu şekilde ele almaktadır. (*burada er-Risaleden alıntı yapılmaktadır. Biz bunları yukarıda aktarmıştık.*)³⁶... Dikkat edilecek olursa Şâfiî Hz. Peygamber'in Sünnetini yine onun gibi birer beşer olan diğer insanların sözleriyle kıyaslamaktadır. Yani, “Hz. Peygamber'in bir dengi yoktur ki, onun sözüyle Sünnet neshedilebilsin” şeklinde bir mukayese yapmaktadır. Ancak burada Şâfiî'nin gözden kaçırdığı -belki de görmezden geldiği- bir hususa dikkat çekmek gerekir. Evet, Hz. Peygamber'in Sünnetini neshedecek bir insan sözü mevcut değildir; ama Hz. Peygamber'e denk olmak şöyle dursun, Hz. Peygamber ile kıyaslanması dahi mümkün olmayan Allah'ın sözü mevcuttur. Allah'ın Kelamı yanında Hz. Peygamber'in kelamının ne kadar dün bir mertebede olduğu malum olduğuna göre, Kur'an'ın Sünneti neshetmesi niçin mümkün olmasın? Elbette Şâfiî'nin, bizim bu mütalaamızda işaret ettiğimiz hususları bilmememsi düşünülemez. Bu yüzden, biraz önce, belki de onun Kur'an'ı kasten değerlendirme dışı bıraktığını söyledik. Aslında onu böyle davranmaya sevk eden başka bir sebepten söz edilebilir. Bu da, zaman zaman işaret etmeye çalıştığımız gibi, onun ideolojik tutumuyla ilgili bir sebeptir. Daha açık konuşacak olursak, aslında Şâfiî, -bize göre- Kur'an'ın Sünneti neshedebileceğini pekâlâ bilmektedir; ancak o, bunu kabullendiği takdirde, Kur'an'a uymayan hadislerin, Kur'an tarafından neshedileceği gerekçesiyle reddedileceğinden endişe, hatta derin bir korku duymaktadır.”³⁷

Aktarmış olduğumuz metine dikkatlice baktığımızda, müellifin sadece *er-Risale*'deki Şâfiî'ye ait ifadeleri ve onların ne anlama geldiklerini incelemeyip, imamın niyet ve amacını, derinlerde gizlediği ve farkına varılmasından korktuğu korku ve endişelerinden de bahsetmekte ve ideolojik kaygılarına atıfta bulunmaktadır. Bu tür bir üslup ve yaklaşım tarzının bilimsel olmaktan ziyade, kendi tabirleriyle, ideolojik olduğunu söylemek daha yerinde olur. Biz bu özel bakış tarzını göz ardı ederek diğer eleştirileri üzerinde durmak istiyoruz.

er-Risale dikkatli bir şekilde incelendiğinde ve metinler ön yargısız olarak okunduğunda, zikredilen ilkelerin son derece açık ve net olduğu görülecektir. Bu ilkelerin anlaşılmasında her hangi bir anlama sorunu olmayacağı kanaatindeyiz. İmam Şâfiî; Kur'an, Sünnet ve Hadis gibi konularda ne söylediğinin tamamen farkında olduğu gibi, yazdığı ibareleri de aynı dikkat ve anlayışla bilinçli bir şekilde kaleme almıştır. O, Kur'an Sünneti nesheder mi, sorusunu kendisi soruyor ve cevaplıyor. Bu soruyu sorma ihtiyacı hisseden, cevabının usul açısından son derece önemli olduğunun farkında olan bir âlim

olarak verdiği cevapta neden kaçamak yapsın ve konuyu saptırsın? Böyle bir fikri ve sıkıntısı olsa idi, bu soruyu eserinde sormaz ve böyle bir eleştiriden daha kestirme olarak kaçınırdı. Oysa konu, bize göre kaçamak yapmak değil tam tersine; adeta ben sorunun farkındayım, böyle bir sorunun bana yöneltileceğini de biliyorum işte cevabım da budur, anlamında bir ferasetin göstergesidir. Şimdi imamın verdiği cevabın ne anlama geldiği üzerinde, yapılan eleştiriler bağlamında durmaya çalışalım.

İmam Şâfiî, “*Kur’an Sünneti Nesbeder mi?*” Diye sorduktan sonra, neden ısrarla şu ilkeyi tekrar ediyor: “*Ancak denk olanlar bir birlerini nesbeder.*” İmam Şâfiî’nin bu konuyla ilgili görüşlerini eleştirmek için onun koyduğu ilkeleri önce doğru anlamak gerekir. “*Ancak denk olanlar bir birlerini nesbedebilir.*” ilkesi ile imam öncelikli olarak Sünnetin Kur’an gibi bir vahiy olmadığının altını çizmektedir. Bu, bizce son derece önemli bir husustur. Yani imam demek istiyor ki; Sünnet Kur’an ile aynı denlikte bir vahiy değil, dolayısıyla onların bir birlerini neshini sormak abestir. Bu, farklı elemanların kıyası gibidir. İmam bu hususu gayet açık olarak belirttiği halde, hâlâ onu Sünneti Kur’an düzeyine çıkararak şöyle şöyle yaptı diye eleştirmek, İmamı doğru anlamamak ve onu hak etmediği bir eleştiriye konu etmek anlamına gelir. Sünnet; içerik ve muhteva bakımından vahiyden beslenmektedir ve bu yüzden de güvenilir bir kaynaktır, demek başkadır -ki İmam Şâfiî bunu söylüyor- Sünnet; aynı Kur’an vahiy gibidir, demek tamamen başka bir şeydir. Böyle bir ifadeyi imamın *er-Risale* dâhil hiçbir eserinde bulmak mümkün değildir.

İmam Şâfiî’nin Sünneti Kur’an’dan sonra Müslümanların başvurmaları gereken dinin ikinci kaynağı sayması ve bunun için de onun vahiyyle beslendiğini söylemesi ve Kur’an ayetleriyle de Müslümanların Sünnete uymakla emrolunmuş olduklarını belirtmesi son derece açık bir tezdır. Bu teze katılmamak ve farklı bir tezi savunmak ve İmamın görüşlerini eleştirmek elbette her âlimin hakkıdır. Ancak, imamın söylemediği şeyi onun ibarelerine yüklemek ve daha sonra da onu mahkûm etmek doğru değildir.

İmam Şâfiî’nin “*derin korkusu*” olarak sunulan; şayet Kur’an’ın Sünneti nesbetmesini kabul ederse, bu durumda Kur’an’a aykırı olan hadislerin reddedileceğinden korkmaktadır, yorumu da kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Bu yorumu yapabilmek için İmam Şâfiî’nin *er-Risale*’de ortaya koyduğu görüşlerini doğru anlamamış olmak gerekir. Neden? Çünkü imamın, vahiyyle irtibatlandırdığı bir kaynağın, Kur’an ile çelişmesi diye bir olasılığını kabul etmesi imkânsızdır. Şâfiî’nin tezi bu konuda o kadar açıktır ki her hangi bir yoruma bile ihtiyaç duymaz. O, Hz. Peygamber’den ne kavli ne de fiili bir surette Kur’an’a muhalif bir şeyin sadır olacağını asla düşünmez. Dolayısıyla onun usulünde, “*Kur’an’a aykırı bir peygamber hadisi olamaz.*” Şayet varsa bu zaten hadis değil, sorunlu bir rivayettir. Onun reddedilmesi İmamın usulü açısından hiç bir sorun teşkil etmez. Ona göre, sıhhat şartları itibariyle sahih

kabul edilmiş bir hadis, Kur'an ile çelişmez ki onu Kur'an'a uymuyor diye reddetmekten korksun veya çekinsin...

Ehl-i Sünnet olarak ifade edilen Müslümanların ekseriyetinin düşünce ve te-fekküründe önemli rol oynadığına inanılan İmam Şâfiî'yi, Müslümanların bugünkü durumlarının sorumlusu olarak kabul edip, sonra da bu ön kabul ve yargı ile ona ait metinleri okuyup yorumlamak, bizi sağlıklı sonuçlara gö-türmez. Her bilim adamının görüşlerini kendi koşulları çerçevesinde ele al-mak ve değerlendirmek, kendi çağımıza ait kavram ve kanaatlerle onları yar-gılamamak daha bilimsel ve daha sağlıklıdır diye düşünüyoruz. “*Sünnet Yeni Bir Tanım Denemesi*”³⁸ olarak yayınlanmış olan çalışmamızda, kendi ihtiyaçla-rımızdan ve koşullarımızdan hareketle ortaya koyduğumuz Sünnet anlayışın-da, tabii ki İmam Şâfiî gibi düşünmüyoruz. Fakat bu durum bizi, onun gö-rüşlerini ve ona ait metinleri, onun demek istediği gibi anlamamıza mani de-ğildir. Yarınlarda bizim öğrencilerimiz ve gelecek nesiller de bizim tezleri-mizden çok daha farklı tezleri savunabileceklerdir. Bu, onların bizim bugün-den yazdığımız metinlerde ne demek istediğimizi, kendi istedikleri gibi anla-yıp yorumlayarak bizi eleştirmelerini haklı kılmaz. Bu metinleri, bizim o me-tinlere yüklediğimiz anlamlarla anlamaya çalışmaları bir bilim adamı olarak onlardan beklenir ve bu, bir bilim adamının bilime emek verenler üzerindeki hakkıdır, diye düşünüyoruz.

SONUÇ

Yıllardır *er-Risale* okutan ve metinleri üzerinde çalışan bir hadisçi olarak itiraf etmeliyim ki İmam Şâfiî'nin bu eserinde ortaya koyduğu ilkelere ve onları temellendiriş mantığına ve mantıksal tutarlılığına hayranım. Kendi döneminde, nispeten epeyce de erken bir dönemde, İslami ilimler için temel bir me-todolojinin gerekliliğini fark etmiş ve bunu bizzat kendisi kaleme alıp yazmış bir âlim olarak emsallerinin önüne geçmektedir. İlmi metodunu, görüşlerin-den hareketle öğrencilerinin çıkarmasına fırsat tanımamış ve bizzat kendisi bunu yapmıştır. Bunu yaparken de o derece dikkatli olmuş ki başta Kur'an olmak üzere diğer dini kaynakları kendilerine ait konularında ele almış ve değerlendirmiştir. Bu eserinde veya başkalarında, katılmadığımız görüşleri olabilir. Ancak bu durum *er-Risale*'de yer alan temel konuların açık seçikliğine bir zarar getirmez. Evet, bazı tekrarlar olmuş, günümüz kitap telifinden ol-dukça farklı bir sistematik takip edilmiştir. Bu doğrudur. Ancak, bundan on iki yüz yıl öncesinin yazılı bir metni üzerinde konuştuğumuzu unutmamalı-yız.

İmam Şâfiî, bir taraftan kendi çağındaki tehlikeli akımları önlenmeye, diğer taraftan da dini hayatımızla doğrudan ilgili olan hükümleri çıkarırken hangi yönleme başvurmamız gerektiğini göstermeye yönelik olarak ortaya koyduğu

görüşlerinde çelişkiye düşmemiş ve tutarlı olmuştur. Vahiy Sünnetin kaynağı olarak görmesi, başka türlü izah edilemeyecek birçok dinî uygulamanın açıklanmasını sağladığı gibi ayrıca Sünnetin bağlayıcılığını da Kur'an ile temellendirmiştir. Örneğin, İslam'ın ilk yıllarından itibaren kılınan namazın neye göre kılındığı, ancak Medine'ye hicretten sonra nazil olan abdest ayetinden önce onun yerine ne yapıldığı gibi konular, sürekli cevaplanması sorun olan konular olmuştur. İslam'ın ilk tebliğinden itibaren Müslümanlar hemen her konuda Hz. Peygamber'e uymuşlardır. Peki, o bütün bunları yani hakkında Kur'an'da bir bilginin olmadığı konuları, nereden ve nasıl öğrenmiştir? Buna çok çeşitli cevaplar verilebilir ve izahlar da yapılabilir. Biz de "*Hız. Muhammed'in Namazı*"³⁹ adlı çalışmamızda buna anlaşılabilir bir cevap vermeye çalıştık. Fakat hiçbir açıklama, söz konusu durumların vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmiş olması tezi kadar tatmin edici görünmemektedir.

İlk inen ayetten, son inen ayete kadar bize Allah'tan vahiy aldığını söyleyip, bizi onlara imana çağıran ve bizim de hiç tereddüt etmeden kendisine inandığımız bir peygamber'in, bir çeşit vahiy ile veya adını koyamadığımız bir ilişki biçimiyle Allah tarafından bilgilendirilmesinin garipsenecek bir yönü olduğunu düşünmüyoruz. Kur'an'da; Havarilere, Hz. Musa'nın (as) annesine, hatta arılara vahyettiğini bildiren Allah'ın, kendi elçisine ihtiyaç duyduğu anlarda, hem de asli göreviyle ilgili bilgiler indirmesi hem gerekli, hem de anlamlıdır. Biz, Hz. Peygamber'in Allah ile kurduğu tüm ilişkileri ve onların boyutlarını bilmiyoruz ve bilemeyiz de... Ancak onun konuyla ilgili bize bildirdiklerini bilebiliriz. Şimdi bizim durumumuz bu iken, "*Hız. Muhammed'in (as) Allah'tan aldığı vahiy sadece Kur'an'dır.*" iddiasında bulunmak, kendi bilgi sınırlarımızı zorlamak olur diye düşünmüyoruz.

Sonuç olarak belirtmeliyiz ki, Müslümanların bugün içinde buldukları nâ hoş durumun sorumlusu İmam Şâfiî değildir. O, kendi devrinde bir Müslüman âlim olarak yapması gerekenleri, bilimsel metotlara uygun olarak yaptı. Yazdığı eserleriyle de bunları insanlığa ve tarihe arz etti. Şimdi bize düşen görev ise hem onun, hem de diğer seleflerimizin engin miraslarından yararlanarak kendi çağdaş sorunlarımıza çözüm üretecek eserleri yazmak ve o eserlerin metodolojilerini de Müslümanlara sunmaktır. Şayet İmam Şâfiî'nin geleneğimizde kazandığı ağırlığın ve saygınlığın önümüzde engel teşkil ettiği söylenirse, bunun sorumlusu da yine kendisi değildir. Gelenek biziz. Onun dönüşmesi gerekiyorsa, onu dönüştürecek olan da bizleriz. İmam Şâfiî kendi çağında, nasıl görüşleriyle etkili olup geleneğin şekillenmesinde etkin oldu ise biz de kendi çağımızda etkin olabilmeliyiz ve bilim insanları olarak bizden beklenen ilmi görevlerimizi ve rehberliğimizi ifa etmeliyiz. Tek hedefimiz, Hak ve Hakikatin ortaya çıkması ve insanların ondan yararlanması olmalıdır. Asla unutmamalıyız ki doğrular bir gün mutlaka hak ettikleri yeri bulacaklardır.

KAYNAKÇA

- Bek, Muhammed el-Hudarî. *Usûlü'l-Fıkıh*. Mısır: 1969.
- Bilen, Osman. *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslam Aklının Oluşumu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Bünyetü'l-Aklî'l-Arabî*. Beyrut: 2000.
- Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, İbn Mâce. *Sünen*. Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî 1975.
- Ebû Zeyd, Nasır Hamid. *İmam Şâfiî ve Orta Yol İdeolojisinin Tesisi*. Trc. Salih Özer, bu makale, M. Hayri Kırbaoğlu'nun *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü* adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır.
- Göka, Erol-Topçuoğlu, Abdullah-Aktay, Yasin. *Önce Söz Vardı Yorumsalılık Üzerine Bir Deneme*. Vadi Yayınları, 1996.
- Hallak, Wael b. "Şâfiî Hukuk İlminin Baş Mimarı mıydı?". Bu makale, *International Journal of Middle East Studies*. 25-1993.
- Keleş, Ahmet. *Hadislerin Kur'an'a Arzı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Keleş, Ahmet. *Hız Muhammed'in Namazı*. Kayseri: Fidan Matbaası, 2009.
- Keleş, Ahmet. *Sünnet: Yeni Bir Tanım Denemesi*. İkinci baskı İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Keleş, Ahmet. "Sünnet-Vahiy İlişkisi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1999): 151-194.
- Kırbaoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Kırbaoğlu, M. Hayri. *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*. Ankara: Kitabiyat, 2000.
- Kırbaoğlu, M. Hayri. *Şâfiî'nin er-Risale'deki Hadisçiliği*.
- Makdisî, George. *Şâfiî'nin Hukukî Teolojî Anlayışı: Usul-i Fıkıhın Kökenleri ve Önemi*. 19-20. Bu makale, orijinal olarak, *Studia Islamica* LIX (1984): 5-47 de yayınlanmıştır.
- Palmer, Richard E. *Hermenötik*. Trc. İbrahim Görener, İstanbul: Anka Yayınları, 2002.
- Süleyman b. El-Eşâs es-Sicistânî, Ebû Dâvud. *Sünen*. Humus: 1969.
- es-Seyyid, Rıdvan. *Şâfiî ve er-Risale*. 74. Bu makale, "eş-Şâfiî ve er-Risale" başlığıyla, *Mecelletü'l-İctihad*, III (1411/1990) yayınlanmıştır.
- es-Süyûtî, Celeleddin. *Miftâhu'l-Cenneti Fi'l-İhticâci bi's-Sünneti*. Dâru Sadri't-Tibâati.
- eş-Şâfiî, Muhammed İdris. *er-Risale*. Beyrut: ts., 89. Ahmed Şakir'in tahkikli neşri.
- Şakir, Ahmet. *er-Risale'nin tahkiki*.

Taştan, Osman. “*Merkezleşme Sürecinde İslam Hukuku: Bölgeselliğe Veda veya Şâfiî Faktörü*”, bu makale, M. Hayri Kırbasoğlu’nun *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî’nin Rolü* adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır. 149-161.

Tirmizî, Ebû İsa. *Sünen*. Beyrut: ts.

NOTLAR

- ¹ Bu konuda bk. Muhammed el-Hudarı Bek, *Usûlü’l-Fıkıh* (Mısır: 1969), 5.
- ² Yazılı metinlerin anlaşılması ve yorumlanmasında, Yazar ve eserinin; tarihî, kültürel arka planlarının dikkate alınması gerektiği hususu, çağdaş sosyal bilimlerde önemsenen ve benimsenen bir yaklaşımdır. Bu nedenle bizim İlahiyat alanındaki çalışmalarda da son zamanlarda yararlanılmaya başlanılan “Hermenötik” yaklaşımları burada hatırlamak istiyorum. Tarihimizi ve geleceğimizi iz bırakmış âlimlerimizi doğru anlayabilmek için yararlanılabilecek tüm yöntem ve metotlardan yararlanmamızın yararlı olacağı kanaatindeyiz. Hatta bu tür sorunlar başlı başına bir yorum problemi olarak da çalışılmalıdır, diye düşünüyoruz. Bu konuda bk. Osman Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2002; ayrıca bk. Richard E. Palmer, *Hermenötik*, trc. İbrahim Görener (İstanbul: Anka Yayınları 2002).
- ³ Rıdvan es-Seyyid, *Şâfiî ve er-Risale*, 74. Bu makale, “eş-Şâfiî ve er-Risale” başlığıyla, *Mecelletü’l-İctihâd*, III (1411/1990), 65-74’de yayınlanmıştır. Türkçeye Salih Özer tarafından tercüme edilmiş ve M. Hayri Kırbasoğlu’nun *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî’nin Rolü* adlı kitabının bir bölümü olarak yayınlanmıştır. Bk. (Ankara: Kitabiyat, 2000).
- ⁴ Celaleddin es-Süyûtî, *Miftâhu’l-Cenneti Fi’l-İhticâci bi’s-Sünneti* (Dâru Sadri’t-Tibâati, ts.), 5-6.
- ⁵ Süyûtî, *Miftâhu’l-Cenneti Fi’l-İhticâci bi’s-Sünneti*, 2-3.
- ⁶ Muhammed İdris eş-Şâfiî, *er-Risale* (Beyrut ts.), 89. Ahmed Şakir’in tahkiki neşri. Bu rivayetin yer aldığı diğer kaynaklar için bk. Ebû Dâvud, “Sünne”, 5; Tirmizî, “İlim”, 10; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2.
- ⁷ Süyûtî, *Miftâhu’l-Cenneti fi’l-İhticâci bi’s-Sünneti*, 15. Hadis geleneğinde “*Arz Hadisleri*” olarak maruf olan bu rivayetler epeyce çoktur. Doktora tezi olarak çalıştığımız bu konuda, söz konusu rivayetlerin Hadis tekniği açısından sahih olmadıkları, ancak anlam ve mana olarak başta sa-habe olmak üzere çoğu İslam âlimleri tarafından kullanıldığını gösterdik. Ayrıca, her hangi bir rivayetin Kuran ile uyum sağlayıp sağlamadığını tespit edebilmek için ne gibi prensiplere uyulması gerektiğini de belirlemeye çalıştık. Hem bu kabil rivayetler, hem “Arz”ın sorunları, hem de doğru-yanlış arz örnekleri için bk. Ahmet Keleş, *Hadislerin Kuran’a Arzı*, İkinci Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003).
- ⁸ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, trc. İbrahim Akbaba (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 103.
- ⁹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, 101.
- ¹⁰ M. Âbid el-Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, 100-101.
- ¹¹ Bu konuyla ilgili ayetler için bk. Bakara 2/129; Âl-i İmrân 3/164; Nisâ, 4/113. Özellikle en-Nisâ Süre’si 113. ayette; “*Allah sana Kitap ve Hikmeti indirip, bilmediklerini öğretti.*” buyrulmaktadır.
- ¹² Şâfiî, *er-Risale*, 32.
- ¹³ Süyûtî, *Miftâhu’l-Cenneti Fi’l-İhticâci bi’s-Sünneti*, 4.
- ¹⁴ Şâfiî, *er-Risale*, 93.
- ¹⁵ Bu konuda bk. Ahmet Şakir, *er-Risale* tahkiki 93-103.
- ¹⁶ Şâfiî, *er-Risale*, 21.
- ¹⁷ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Bünyetü’l-Akli’l-Arabî* (Beyrut: 2000), 13.
- ¹⁸ Şâfiî, *er-Risale*, 21. ayrıca bk. aynı eser, 92-93.

- ¹⁹ Şafî, *er-Risale*, 31.
- ²⁰ el-Enfâl, 7/20.
- ²¹ Şafî, *er-Risale*, 82.
- ²² Şafî, *er-Risale*, 32-33.
- ²³ Şûrâ, 42/52.
- ²⁴ Şafî, *er-Risale*, 106.
- ²⁵ Şafî, *er-Risale*, 106-109.
- ²⁶ Şafî, *er-Risale*, 110.
- ²⁷ Şafî, *er-Risale*, 111.
- ²⁸ George Makdisî, *Şafî'nin Hukuki Teoloji Anlayışı: Usul-i Fıkıhın Kökenleri ve Önemi*, 19-20. Bu makale, orijinal olarak, *Studia İslamica*, LIX (1984), 5-47 de yayınlanmıştır. Türkçeye çevirisini Sami Erdem yapmış ve M. Hayri Kırbaçoğlu, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü*, adlı kitabında bir bölüm olarak yayınlamıştır. Bk. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2000, 13-48. Not: Tırnak içinde naklettiğimiz alıntılardaki ifade ve Türkçe sorunlar, asıl kaynaklara aittir.”
- ²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Wael b. Hallak, *Şafî Hukuk İlminin Baş Mimarı mıydı?*, Bu makale, *International Journal of Middle East Studies*, (25-1993): 587-605. Trc. İ. Hakkı Ünal, bizim alıntı yaptığımız çeviri, M. Hayri Kırbaçoğlu'nun *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü* adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır. 56-57.
- ³⁰ Wael b. Hallak, *Şafî Hukuk İlminin Baş Mimarı mıydı?*, 58.
- ³¹ Nasır Hamid Ebû Zeyd, *İmam Şafî ve Orta Yol İdeolojisinin Tesisi*, trc. Salih Özer, bu makale, M. Hayri Kırbaçoğlu'nun *“Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü”* adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır, 89-148. Makalede müellif, *“Kitap ve Araplığın Temellendirilmesi”* alt başlığıyla konuya değinmektedir. 91.
- ³² Osman Taştan, *Merkezleşme Sürecinde İslam Hukuku: Bölgeselliğe Veda veya Şafî Faktörü*, bu makale, M. Hayri Kırbaçoğlu'nun *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü* adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır, 149-161. Alıntı için bk. 156.
- ³³ M. Hayri Kırbaçoğlu, *Şafî'nin er-Risale'deki Hadisçiliği*, makale; *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü* adlı eser içinde yer almaktadır. Alıntı için bk. *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü*, 205.
- ³⁴ İmam Şafî'nin görüşlerini desteklemek üzere yorumladığı ayetlere yapılan eleştiriler için bk. M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 275-305.
- ³⁵ Sosyal bilimlerde metin yorumlamaları, özellikle dini metinlerin anlaşılması ve yorumlanması, Batı Felsefesi geleneğinde de 18. yüz yıldan itibaren çok önemli bir sorun olmuş ve bu alanda birçok yorum bilim “Hermenötik” kuramlar ve ekoller geliştirilmiştir. İslam geleneğinde zuhur eden tüm anlama ve yorum çabaları; Tefsir, Fıkıh Usulü, Zahirî ve Batınî yorumlar ve Tasvuf ehlinin İşrakî “*Gnostik*” sayılabilecek tavırları da göz önüne alınırsa, bilimsel anlamda bir yorumun diğerlerine üstünlüğü veya mutlak doğruluğundan bahsetmek son derece zordur. Özellikle Kuran ayetleri söz konusu olduğunda, yorumların doğruluk ve isabet yüzdelerini ölçeceğimiz en önemli kriterimiz Sünnettir. İşte bu yüzden İmam Şafî Sünnete aşırı atıfta bulunmaktadır. Yine bu yüzden Sünneti vahiy kaynaklı sayarak onun getirdiği yorumun diğer insanların yorumundan ayrı ve daha doğru, tartışılmaz doğru olduğunu göstermek istemiştir. Bu konuda bkz. Erol Göka-Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay, *Önce Söz Vardı Yorumsalılık Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Vadi Yayınları, 1996), 65-85.
- ³⁶ İtalik açıklama bize aittir.
- ³⁷ M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım*, 226.
- ³⁸ Ahmet Keleş, *Sünnet: Yeni Bir Tanım Denemesi*, İkinci baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005). Bu eserde Sünnetin erken dönem İslam Geleneğinde nasıl algılandığı, Çağdaş Müslüman âlimlerce nasıl değerlendirildiği ve bizim bugün nasıl bir Sünnet anlayışına ihtiyacımızın olduğu ele alınmaktadır. Burada İmam Şafî'nin Sünnet ile ilgili görüşlerine nerelerde katılmadığımız ve neden katılmadığımız hususları da yer almaktadır. Ayrıca genel olarak

“Sünnet-Vahiy” ilişkisi hususunda bkz. Ahmet Keleş, “Sünnet-Vahiy İlişkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1999): 151-194.

- ³⁹ Ahmet Keleş, *Hz. Muhammed'in Namazı* (Kayseri: Fidan Matbaası, 2009). Bu çalışmamızda, sadece rivayete dayalı Hz. Peygamber'in namazını ele almaya çalıştık. Burada, yukarıda işaret edilen ve hakkında vahiy olmayan hususlarda Hz. Peygamber'in nasıl davrandığı hususlarına değinilmiştir.